

LAUSUNTO

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Sisäistä turvallisuutta sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevat selonteot

Effi - Electronic Frontier Finland ry kiittää mahdollisuudesta antaa lausunnon kahdesta valtioneuvoston selonteosta, joista toinen koskee sisäistä turvallisuutta (VNS 5/2016 vp) ja toinen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa (VNS 6/2016 vp). Effin lausunnon teemana on tulevaisuusvaliokunnan pyynnöstä tietoturva yksityisyyden ja yksilönvapauden näkökulmasta.

Tietosuojan merkitys turvallisuudelle kasvaa

Tietosuojaksymykset vaikuttavat yhä keskeisemmin Suomen ulkoiseen ja sisäiseen turvallisuuteen. Käsittelyssä olevissa selonteoissa on jonkin verran kiinnitetty huomiota "kyberturvallisuuteen". Ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa todetaan (s. 12): "Kybertoimintaympäristöön liittyvistä kysymyksistä, mukaan lukien digitalisaatio ja kyberturvallisuus, on tullut yhä keskeisempi osa ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa."

Selonteoissa ei kuitenkaan riittävän hyvin hahmoteta tietosuojaa ja yksityisyyden suojaa keskeisenä turvallisuuteen vaikuttavana asiakokonaisuutena, joka koskettaa viranomaisstahojen lisäksi myös tavallisten ihmisten arkipäivää.

Tietoyhteiskunnan keskeiseksi ongelmaksi on noussut, että sekä valtiollisten että kaupallisten toimijoiden on ollut mahdoton vastustaa kiusausta rikkoa yksityisyyden suojaa, jonka laajamittainen loukkaaminen on tullut yhä helpommaksi. Myös tietoturva-asioiden jättäminen retuperälle on valtioille, kunnille ja yrityksille edelleen liian houkuttelevaa.

Ihmisistä kerätään yhä enemmän tietoa yhä suurempiin ja keskitetympiin tietokantoihin. Niihin kohdistuvat tietomurrot voivat vaikuttaa hyvin suureen joukkoon ihmisiä. Esimerkiksi kesäkuussa 2015 hakkerit pääsivät käsiksi neljän miljoonan Yhdysvaltain liittovaltion työntekijän henkilökohtaisiin tietoihin.¹

Esineiden Internet (Internet of things) tuo uudenlaisen tason tietoturvaongelmiin. Verkon kautta voi lähitulevaisuudessa päästä käsiksi luultavasti kaikkiin talon sähkölaitteisiin, millä voi aiheuttaa paitsi kiusaa, myös todellisia vaaratilanteita. Myös esimerkiksi valvontakamera- ja murtohälytynjärjestelmien tietoturva nousee keskeiseksi kysymykseksi. Jopa lelu voi olla riski yksityisyyden suojalle, puhumattakaan älytelevisioista ja muista jo kodeissa yleistyneistä laitteista.

¹ BBC 5.6.2015: Millions of US government workers hit by data breach (<http://www.bbc.com/news/world-us-canada-33017310>)

Viime vuonna puhuttiin vakoilevasta Barbie-nukesta, joka tallentaa ympäriltään ääntä ja lähettää sen verkon kautta valmistajalle. Myös esimerkiksi mikä tahansa nykyaikainen auto voidaan hakkeroida Internetin kautta siten, että auton hallinta – ratti, jarrut, jne. – siirtyy kokonaan kuljettajalta hakkereille kesken ajon.²

Yksityisyyskysymysten kasvava merkitys näkyy eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan vuonna 2013 julkaisemasta Radikaalit teknologiset ratkaisut -raportista, ja sen vuonna 2016 julkaistusta seurantaraportista Teknologiamurros 2013-2016. Raporteissa käsiteltävistä lähitulevaisuudessa mahdollisista teknologisista tuotteista ja palveluista monissa on kytkentöjä yksityisyys- ja tietosuojakysymyksiin. Näistä voidaan mainita vaikkapa liikenteen automatisointiin, ihmisten automaattiseen tunnistamiseen ja yksilölliseen tereydenhuoltoon liittyvät teknologiat, joista raporteissa on lukuisia esimerkkejä. Myös esimerkiksi valmisteilla olevan liikennekaaren yhteydessä on otettava huomioon älyliikenne-ratkaisujen vaikutukset tiedonkeruuseen.

Massavalvonta, verkkovakoilu, big data -hankkeet, joissa hyödynnetään yksityishenkilöistä kerättyä tietoa, sosiaalisen median palveluiden ja muiden verkkopalveluiden harjoittama tiedonkeruu, "esineiden Internet" ja sen tietoturvaongelmat sekä monet muut vastaavat kysymykset muodostavat laajan kokonaisuuden, joka on ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta erittäin tärkeä.

Johtopäätös: Effi toivoo, että tulevaisuusvaliokunta peräänkuuluttaa tietosuojakysymysten ottamista keskeisemmäksi osaksi ulkoisen ja sisäisen turvallisuuden kehittämistä.

Tietosuojan peruseriaatteet on turvattava yksityishenkilöille ja yrityksille

Effi korostaa sitä Suomen henkilötietolainsäädännön peruseriaatetta, että jokaisen on voitava tietää mitä tietoja hänestä kerätään ja mihin tietoja käytetään. Jokaisen on voitava myös päättää tietojensa keräämisestä ja käytöstä. Viranomaistoiminnassakin jokaiselle pitäisi lähtökohtaisesti antaa mahdollisuus kieltää tietojen kerääminen ja käyttö, ellei käyttö ilman suostumusta ole välttämätöntä muiden perusoikeuksien turvaamiseksi konkreettiselta uhalta.

Suomen turvallisuusympäristö on tärkeä tekijä yrityksille, jotka miettivät toimintojensa sijoittamista Suomeen. Verkkopalveluihin ja tiedonkäsittelyyn perustuviin tuotteisiin ja palveluihin keskittyville yrityksille tietosuoja on erityisen tärkeä osa turvallisuusympäristöä. Suomen on varmistettava tietosuojan korkea taso ja suojattava yrityksiä valtiollista ja teollisuusvakoilua vastaan. Yritysten asiakkaita on suojattava asiattomilta hyökkäyksiltä tietosuoja vastaan, olivat niiden toteuttajat sitten valtiollisia toimijoita tai verkkorikollisia. Näillä toimenpiteillä sekä selkeällä, ihmisoikeuksia kunnioittavalla lainsäädännöllä Suomi voi parantaa mahdollisuuksiaan toimia edelläkävijänä uusiin teknologioihin perustuvien tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä ja niihin perustuvassa liiketoiminnassa.

Näistä lähtökohdista on tervetullutta, että meneillään olevassa valtioneuvoston ihmisoikeustoimintaohjelman valmistelutyössä on otettu yhdeksi painopisteeksi "perusoikeudet ja digitalisaatio". Toimintaohjelman valmistelua koskevassa 3.2.2016 päivätyssä Effin puheenvuorossa on käsitelty tätä asiakokonaisuutta tarkemmin.³

2 Tekniikka & Talous 13.3.2015: Puhuva Barbie-nukke raivostuttaa – Vakoilee lapsia ja voi ilmiäntää mainostajille (<http://www.tekniikkatalous.fi/arkisto/2015-03-13/Puhuva-Barbie-nukke-raivostuttaa---Vakoilee-lapsia-ja-voi-ilmiäntää-mainostajille-3259437.html>)

3 Effin puheenvuoro 3.2.2016: https://effi.org/system/files?file=effi_ihmisoikeustoimintaohjelma.pdf

Johtopäätös: Effi toivoo tulevaisuusvaliokunnan painottavan, että tietosuojan vahvistaminen on tärkeää sekä yksityishenkilöiden arkielämän että yrityksille suotuisan toimintaympäristön varmistamisen kannalta.

Verkkotiedustelu toteutettava yksityisyyttä kunnioittaen

Sisäistä turvallisuutta koskevassa selonteossa todetaan (s. 14): "Valmisteilla oleva siviilitiedustelua koskeva lainsäädäntö tuo mahdollisuuksia arvioida paremmin valtion ja yhteiskunnan turvallisuutta uhkaavien tekojen todennäköisyyttä ja siten kohdentaa niiden torjuntaan käytettäviä muita resursseja aiempaa paremmin."

Vuonna 2015 julkaistussa tiedonhankintalakityöryhmän mietinnössä esitettiin, että verkkotiedustelu pitäisi toteuttaa niin sanottuna massavalvontana. Mietinnössä väitettiin verkkotiedustelun edellyttävän, että "tiedusteluviranomaisella on pääsy tietoliikennekaapeleiden liityntäpisteisiin" (s. 50).

Effi on tämän jälkeen saanut eri lähteistä kuulla, ettei turvallisuusviranomaisilla välttämättä olisikaan haluja sellaiseen massavalvontaan, jota mietinnössä esitettiin, vaan tarkemmin rajattuja oikeuksia pidettäisiin riittävinä. Tämä olisi loogista, sillä eri arvioiden mukaan perinteinen poliisityö on massavalvontaa tehokkaampi tapa torjua terrorismin kaltaisia uhkia.⁴

Verkkotiedustelulain jatkovalmistelusta on tihkunut julkisuuteen vain vähän tietoa, eikä Effi pysty siten ottamaan tarkempaa kantaa tulevaan lainsäädäntöön tässä vaiheessa. Effi on antanut 7.4.2015 tiedonhankintalakityöryhmän mietinnöstä lausunnon, josta löytyvät tarkemmat perustelut Effin näkemykselle mietinnössä kaavaillusta verkkovalvonnasta. Myös liikenne- ja viestintäministeriön mietintöön jättämässä eriyvässä mielipiteessä on laajasti perusteltu mietinnössä esitetyn verkkovalvonnan ongelmallisuutta.⁵

Tiedonhankintalakityöryhmän mietinnössä todetaan (s. 32), että "sotilastiedustelun tiedonhakintatoimivaltuuksista ei ole säädetty laissa". Tiedustelu "on järjestetty puolustusvoimien sisäisin määräyksin ja ohjein". Tästä näkökulmasta on selvää, että jonkinlaisia tarkentavia lakimuutoksia tarvitaan. Verkkotiedustelulle on saatava asianmukainen lainsäädännöllinen pohja.

Effi kuitenkin korostaa, että yksityisyyden suojaa ei pidä heikentää perustuslakia muuttamalla, vaan verkkotiedustelu-oikeudet pitäisi toteuttaa nykyisen perustuslain puitteissa. Missään tapauksessa perustuslakiin ei saa lisätä epämääräisiä käsitteitä kuten "kansallinen turvallisuus", jonka perusteella ihmisoikeuksia saisi rajoittaa.

Tiedustelutoiminnassa täytyy pitää selvästi erillään sotilastiedustelu ja poliisin siviilitiedustelun tiedonhankinta. Esimerkiksi suojelupoliisille ei tule myöntää oikeuksia muuhun kuin rikosperusteiseen tiedonhankintaan. Poliisin ei pidä saada seurata luottamuksellista viestintää ilman selvää rikosepäilyä. Kaikkien verkkotiedustelu-oikeuksien on oltava tarkkaan rajattuja ja

4 ACLU 14.1.2014: Growing Chorus Agrees Mass Surveillance Just Doesn't Work (<https://www.aclu.org/blog/growing-chorus-agrees-mass-surveillance-just-doesnt-work>)
Bruce Schneier: *Data and Goliath. The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*. W. W. Norton & Company, 2015. (Ks. https://www.schneier.com/books/data_and_goliath/)

5 Effin lausunto 7.4.2015: <https://effi.org/lausunnot/tiedustelu-2015-04-07.html>
Tiedonhankintalakityöryhmän mietintö:
http://www.defmin.fi/files/3016/Suomalaisen_tiedustelulainsaadannon_suuntaviivoja.pdf

tiedustelun on edellytettävä tapauskohtaista tuomioistuimen lupaa. Verkkotiedustelun käytöstä pitäisi raportoida toimintaa valvoville tahoille ja mahdollisuuksien mukaan myös julkisesti.

Johtopäätös: Effi toivoo tulevaisuusvaliokunnan edellyttävän, että yksityisyyden suoja otetaan asianmukaisesti huomioon verkkotiedustelulainsäädännön valmistelussa.

Eurooppalainen kehitys verkkotiedustelun osalta

Selonteissa ei ole juurikaan käsitelty ulkomaisten suomalaisten verkkoliikenteeseen kohdistuvan massavalvonnan merkitystä suomalaisten turvallisuudelle. Yhdysvaltojen, Britannian ja todennäköisesti monien muidenkin maiden harjoittama sähköisen viestinnän massavalvonta kohdistuu myös suomalaisiin. Tavallisten suomalaisten yksityinen viestintä on massavalvonnan kohteena, mikä on tällä hetkellä laajamittaisin ulkomailta suomalaisiin kohdistuva ihmisoikeusloukkaus.

Euroopan parlamentti totesi päätöslauselmassaan 12.3.2014 (2013/2188(INI)), että "käytössä on Yhdysvaltojen ja eräiden EU:n jäsenvaltioiden tiedustelupalvelujen suunnittelema kauaskantoisia, mutkikkaita ja teknisesti erittäin pitkälle vietyjä järjestelmiä, joilla kerätään, tallennetaan ja analysoidaan kaikkien maailman kansalaisten viestintätietoja, myös sisältötietoja, paikkatietoja sekä metatietoja ennennäkemättömän laajasti, valikoimattomasti ja epäilykseen perustumattomalla tavalla".⁶

Parlamentti katsoi, että tällaiset ohjelmat ovat "tarpeellisuus- ja suhteellisuusperiaatteiden vastaisia demokraattisessa yhteiskunnassa". Parlamentti korosti, että "tiedustelupalvelujen valikoimattoman joukkoseurannan järjestelmät merkitsevät vakavaa puuttumista kansalaisten perusoikeuksiin", ja ettei oikeus yksityisyyteen ole "ylellisyyttä vaan vapaan ja demokraattisen yhteiskunnan kulmakivi". Parlamentti huomautti, että "näihin laajamittaisiin valvontatoimiin sisältyy myös tiedustelupalvelujen laitonta toimintaa".

Parlamentti totesi myös, että "viimeaikaiset tapahtumat osoittavat selvästi EU:n ja erityisesti EU:n toimielinten, jäsenvaltioiden hallitusten ja parlamenttien, eurooppalaisten suuryritysten, Euroopan tietoteknisten infrastruktuurien ja verkkojen äärimmäisen haavoittuvuuden kehittyneille hyökkäyksille, joissa käytetään monimutkaisia ohjelmistoja ja haittaohjelmia". Edelleen parlamentti tuomitsi jyrkästi sen, että "tiedustelupalvelut pyrkivät heikentämään tietoturva vaatimuksia ja rakentamaan takaportteja moniin tietojärjestelmiin".

Valitettavasti tilanne ei ole tämän jälkeen parantunut. Euroopan parlamentti totesi uudessa päätöslauselmassaan 29.10.2015 (2015/2635(RSP)) olevansa "erittäin pettynyt siihen, että useimmat jäsenvaltiot ja unionin toimielimet eivät tunnu pitävän asiaa kiireellisenä eivätkä osoita olevansa halukkaita paneutumaan vakavasti päätöslauselmassa esille otettuihin kysymyksiin eivätkä panemaan täytäntöön päätöslauselmaan sisältyviä konkreettisia suosituksia".⁷

Parlamentti totesi myös olevansa "huolissaan joidenkin jäsenvaltioiden viimeaikaisista laeista, joilla laajennetaan tiedusteluelinten valvontavalmiuksia". Parlamentti kehotti jäsenvaltioita "varmistamaan, että niiden nykyiset ja tulevat tiedustelupalvelujen toimintaa koskevat

6 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0230+0+DOC+XML+V0//FI>

7 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0388+0+DOC+XML+V0//FI>

lainsäädäntökehykset ja valvontamekanismit ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja kaiken asiaa koskevan unionin lainsäädännön vaatimusten mukaisia".

EU-tuomioistuin totesi huhtikuussa 2014 EU:n teletietojen tallennusdirektiivin ihmisoikeuksien vastaiseksi ja pätemättömäksi. Lokakuussa 2015 niin kutsutussa Schrems-päätöksessä tuomioistuin totesi Yhdysvaltain ja EU:n välisen tietojenvaihtosopimuksen ihmisoikeuksien vastaiseksi ja pätemättömäksi. Molemmat päätökset toteavat tietoliikenteen massavalvonnan olevan ihmisoikeuksien vastaista.⁸

EU:n perusoikeusvirastolla on meneillään hanke, jossa selvitetään valtioiden massavalvontaa ja verkkovakoilua ja niiden oikeusturvatakeita. Hankkeen loppuraportti ilmestyy vuonna 2017. Tämän selvityksen tuloksia on tarkasteltava myös Suomessa.⁹

Pidemmällä aikavälillä on varmistettava, ettei Euroopan unionille synny sellaista voimakasta turvallisuuskoneistoa, joka riittävän valvonnan puutteen vuoksi kykenisi laajamittaisesti rikkomaan ihmisoikeuksia, etenkin yksityisyyden suojaa. EU:n ei siis pidä lähteä Yhdysvaltain tielle jättimäisen turvallisuuskoneiston luomisessa.

Tällä hetkellä esimerkiksi Euroopan poliisiorganisaatio Europolin tiedonkeruuvaltuuksia ollaan laajentamassa. Effin eurooppalainen kattojärjestö European Digital Rights (EDRi) pitää Europolin toimien valvontaa riittämättömänä.¹⁰

Johtopäätös: Effi toivoo, että tulevaisuusvaliokunta painottaa tarvetta seurata eurooppalaista kehitystä verkkotiedustelu- ja pakkokeinolainsäädännön alalla sekä laajemmin tietosuojasioissa.

Effi ry:n puolesta

Leena Romppainen
Varapuheenjohtaja

Ahto Apajalahti
Hallituksen jäsen

8 EU-tuomioistuimen lehdistötiedote 8.4.2014:
<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140054fi.pdf>

EU-tuomioistuimen lehdistötiedote 6.10.2015:
<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2015-10/cp150117fi.pdf>

9 <http://fra.europa.eu/en/project/2014/national-intelligence-authorities-and-surveillance-eu-fundamental-rights-safeguards-and>

10 EDRi 24.8.2016: New documents reveal Europol's plans to increase surveillance
(<https://edri.org/new-documents-reveal-europols-plans-increase-surveillance/>)
EDRi 12.7.2016: Oversight of the new Europol regulation likely to remain superficial
(<https://edri.org/oversight-new-europol-regulation-likely-remain-superficial/>)